

Tālis Pumpuriņš, Dr. hist.

Cēsu Vēstures un mākslas muzeja vēsturnieks

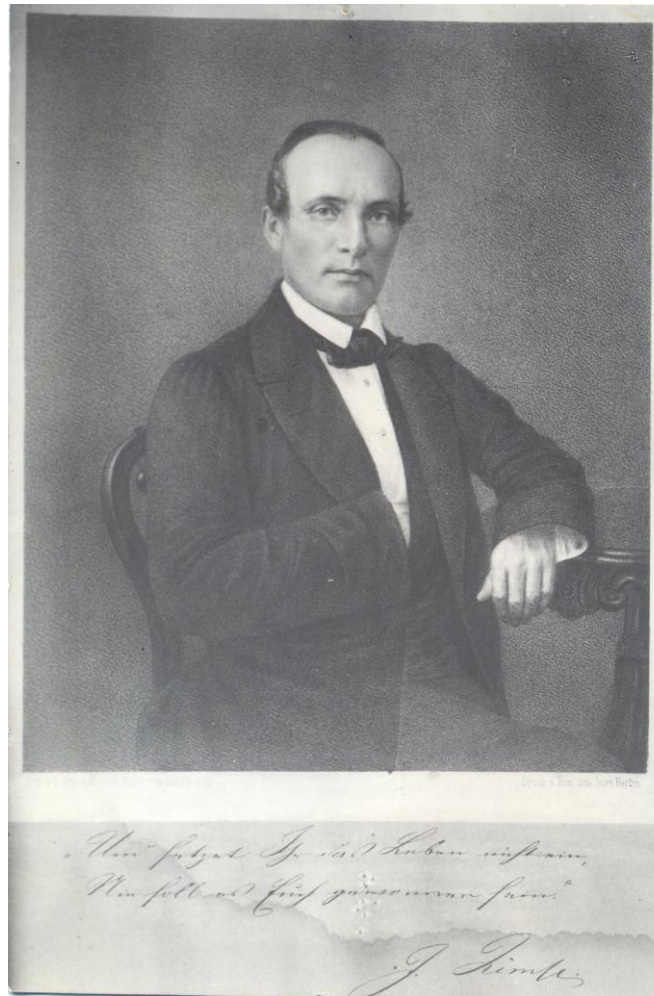
Fotogrāfija un Jānis Cimze

2014. gada jūnijā apritēja 200 gadi kopš Raunas pagasta Cimzas pusmuižā dzimis latviešu skolotāju Tēvs, latviešu tautasdziesmu melodiju krājējs un apdarinātājs Jānis Cimze (1814-1881). Jāņa Cimzes jubileja iekļauta 2014. – 2015. gada UNESCO atzīmējamo dienu kalendārā. 2014. gadā pasaulē atzīmē fotogrāfijas izgudrošanas 175. gadadienu. 175 gadu jubileju atzīmē 1839. gadā Valmierā atvērtais J.Cimzes vadītais Vidzemes skolotāju seminārs, kuru 1849. gadā pārcēla uz Valku, lai būtu labākas iespējas sagatavot ne tikai latviešu, bet arī igauņu tautības skolotājus. Semināra pastāvēšanas laikā no 1839. gada līdz 1890. gadam tajā izglītību ieguva vairāk nekā 500 tautskolotāji. Tostarp nedaudz vairāk kā 100 semināristu nāca no igauņu apdzīvotajiem apgabaliem.

Jāņa Cimzes darbība iekrita laikā, kad jaunais izgudrojums uzsāka savu gaitu dagerotipijas veidā. Lai gan pirmie ceļojošie dagerotipisti Vidzemē jau minēti 1842. gadā, tomēr līdz šim nav ziņu, par Cimzes portretu šajā agrīnajā fotogrāfijas tehnikā.

Līdz šim zināmi daži Cimzes portreti, kas ceļojuši no vienas publikācijas uz citu. Ar variantiem viņa portretu skaits, ieskaitot arī pēcnāves fotogrāfiju, nedaudz pārsniedz desmit. No fotogrāfijas pieejamības mūsdienās, šķiet, ka tas ir ļoti maz. Tomēr jāatzīmē, ka viņš ir viens no visvairāk fotogrāfiski iemūžinātajām XIX gs. Baltijas personībām, ja neskaita jau gadsimta pēdējos pāris gadu desmitos fotografētos. Fotogrāfiski viņš iemūžināts dažādos dzīves posmos. Līdz šim zināms, ka dzīves laikā viņš fotografējies trijās fotodarbnīcās. Tās ir Roberta Borharda un Th. Lindes darbnīcas Rīgā un Fridriha Kajandera darbnīca Valkā. Aplūkojot visu līdz šim apzināto fotogrāfisko materiālu par Jāni Cimzi, iespējams izsekot arī tā laika fotogrāfijas tehniskajām iespējām un praksei.

Par agrīnāko Cimzes „jaunības” fotoportretu pieņemts uzskatīt fotogrāfiju, kas ar viņa rokraksta paraugu un autogrāfu publicēts uz atsevišķas ielīmes 1914. gadā izdotajā Jura Kalniņa monogrāfijā „Jānis Cimze”. 1939. gadā šis attēls ievietots arī Rinkuža grāmatā par Cimzi. Jura Kalniņa grāmatā. Cimzes portrets ir litogrāfija, kas pēc fotogrāfijas izgatavota Karaliskā Litogrāfijas institūta tipogrāfijā Berlīnē (Druck d. Kon. lith. Inst. Berlin). Pēc Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkas Misiņa bibliotēkas eksemplāra redzams, ka litogrāfiju izgatavojis pazīstamais vācu zīmētājs, litogrāfs Pauls Rohrbahs (P.Rorbach, 1817 – ap 1862) pēc Roberta Borharda (R. Borchardt, 1830. – 1910) fotogrāfijas. Latviešu un igauņu kultūrā tik nozīmīgā Vidzemes skolotāju semināra direktora Jāņa Cimzes (J.Zimse,1814 – 1881) litografētais portrets izgatavots XIX gs. 60-to gadu sākumā litogrāfa Paula Rorbaha darbnīcā Berlīnē.

Jānis Cimze ap 1860 gadu.

Litogrāfiju pēc R. Borharda fotogrāfijas izgatavojis Pauls Rohrbahs Berlīnē.

A. Vizlas fotoreprodukcija Cēsu Vēstures un mākslas muzejā

Litogrāfijas lapas apakšējā daļā Cimzes rokrasta faksimils:

„„Und setzt Ihr das Leben nicht ein,
Nie soll es Euch gewonen sein ” J. Zimse.”

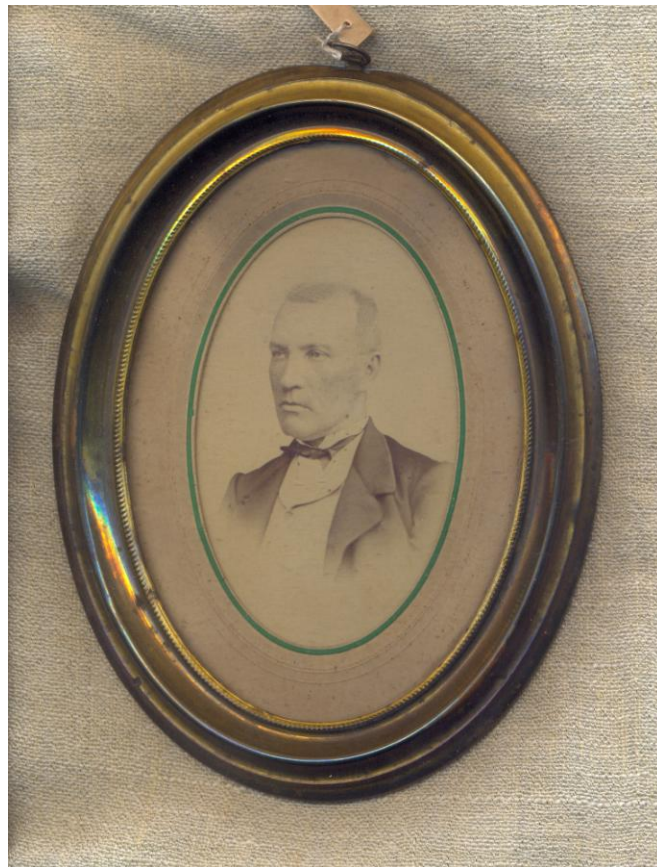
J.Cimze pārfrāzējis Fridriha Šillera triloģijas „Valenšteins” Pirmā mednieka teikto, ko latviešu valodā varētu tulkot:

„Ja dzīvību ķīlā neliksat,
Nekad jūs dzīvības neiemantosat.”

Cēsu Jurgu muižā dzimušais Roberts Mihaels Borhards, kopā ar brāļiem Karlu (Charles) Amandusu Borhardu (1834 – 1892) un Gothardu Ferdinandu Borhardu (1836 – 1885) kā ceļojoši dagerotipisti un fotogrāfi Krievijā, Igaunijā, Vidzemē un Somijā darbojās kopš 1850.-to gadu sākuma. Rīgā fotogrāfs Roberts Borhards epizodiski darbojās kopš 1850.-to gadu beigām, bet pastāvīgu darbnīcu Dzirnāvu ielā Nr. 25. (vēlāk, pēc ielas pagarināšanas, tas ir Nr. 65.) ierīkoja 1860. gadā, kur darbojās arī brālis Gothards Ferdinands Borhards. Līdz šim nav

izdevies atrast fotogrāfijas oriģinālu pēc kura P. Rorbaha darbnīcā izgatavota litogrāfija. Salīdzinot litogrāfijā attēlotā krēsla, detaļas, ar citām 1850 to gadu beigū un 1860 to gadu sākuma Roberta Borharda fotogrāfijās redzamām mēbelēm var konstatēt, ka litogrāfs izmantojis fotogrāfiju, kas tapusi salonā Rīgā. XIX gs. beigās vai nu Roberta Borharda fotogrāfija vai pēc tās izgatavotā litogrāfija kalpojusi par paraugu māksliniekam Teodoram Ūderam (1868 -1915), kurš Cimzes portretu atveidojis gleznā sakarā ar Valmieras draudzes skolas 200 gadu jubileju uzgleznoja gleznu ar šīs skolas skolotājiem.

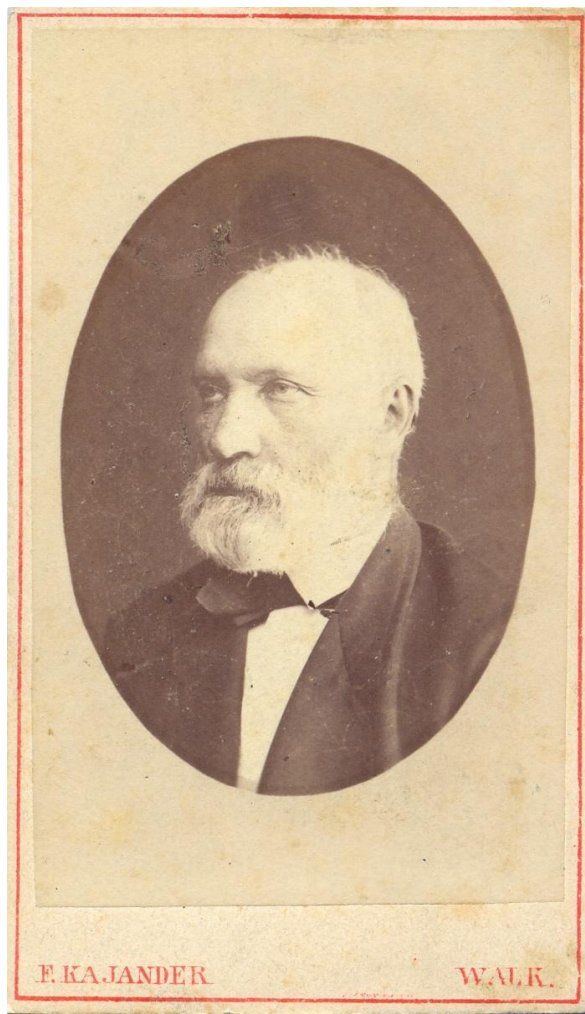
Publikācijās izplatīts Jāņa Cimzes parādes portrets, kas tapis fotodarbnīcā TH. LINDE, kas atradās Rīgā Elizabetes ielā 17. (RMM Nr. 89933) Šķiet, ka šis portrets, kas rāda pašapzinīgu Baltijas inteliģences pārstāvi fotogrāfēts 1860.-tajos gados. Cēsu muzeja krājumā ir cimzieša, skolotāja un fotogrāfa Kārļa Andersona (1844 – 1913) īpašumā bijis Cimzes vizītkaršu formāta (10 x 6 cm) portrets, kas ierāmēts ovālā rāmī. (CM 112717) Šis portrets arī izgatavots TH. LINDE fotodarbnīcā, taču agrāk par iepriekšminēto.

*Jānis Cimze 1860 tie gadi. Fotogrāfs Th. Linde Rīgā,
Cēsu Vēstures un mākslas muzejs.*

Visvairāk Cimzi fotografējis igauņu fotogrāfs Ferdinands Aleksandrs Kajanders (F.A. Kajander, 1838 – 1910), kura darbnīca atradās Valkā. 1896. gadā izdotajā Valkas skolotāju semināram veltītajā albumā, ko sarakstījuši bijušie audzēkņi K. Pētersons, J.Bahs un E.Inzelbergs, 143. lapas pusē ievietots F. Kajandera fotogrāfētais Cimzes portrets. Tas ir klasisks parādes portrets, kur portretējamā galva 1/3 pagrieziena pa labi, pašapzinīgu skatu,

veste ar pulkstenķēdi. Šī pati fotogrāfija, kas kadrējot mazliet apgriezta savulaik bijusi cimzieša, skolotāja un kordiriģenta Kārļa Reinholda (1852 – 1903) īpašumā, bet tagad atrodas Rakstniecības un Mūzikas muzejā Rīgā (RMM Nr. 69594). Fotogrāfija vizītkaršu formā un kartona pamatnē priekšpusē iespiests „KAJANDER WALK”. Spriežot pēc apģērba un sejas, šajā laikā tapis portrets, kas atrodas Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas Retumu nodaļā (LAB R6902-01). Šis portrets, kur seja vairāk pagriezta profila virzienā, arī ir vizītkaršu formāta. Acīmredzot J. Cimzes fotoportreti interesējuši viņa audzēkņus un darba cienītājus, tādēļ fotogrāfam nācies vienu un to pašu portretu izgatavot atkārtoti. Līdz ar to viens un tas pats fotoportrets sastopams uz kartona pamatnēm ar dažādu grafisko noformējumu.

*Jānis Cimze 1870 tie gadi. Fotogrāfs F. Kajanders Valkā,
Cēsu Vēstures un mākslas muzejs.*

Ferdinands Kajanders ir fotografējis Jāni Cimzi arī mūža nogalē. (RMM Nr. 190 261) Cimzes tēva portrets ar kuplo, sirmo pilnbārdu ir viens no izplatītākajiem portretiem, kas kalpojies arī par paraugu viņa atveidē citiem māksliniekiem. F. Kajanderam bija iespēja sirmo latviešu un igauņu skolotāju Tēvu nofotografēt zārkā. (LNB RIL -3, 199; LABR R8344 – 15, Jura Kalniņa fondā) Tas šķiet ir vienīgais autors, kurš veica J.Cimzes pēcnāves fotografēšanu. F. Kajandera fotografētie Cimzes portreti vēlāk tika izdoti arī pastkartēs.

Vēl viens Jāņa Cimzes mūža nogales fotoportrets profilā, bez fotogrāfa norādes, iespiests Jāņa Sērmūkšļa pārstrādātajā un papildinātajā „Dziesmu rota jauktajiem koriem” 3. izdevumā 1914. gadā. Iespējams, ka fotoportrets tapis F. Kajandera darbnīcā. Šis pats portrets rotā arī Jāņa Cimzes 100 gadu jubilejas programmas vāku.

Līdz šim apzināti arī trīs Valkas semināra audzēkņu un pedagogu grupu uzņēmumi, kur iemūžināts arī Jānis Cimze. Vecākais no tiem ir 9. kursa (no 1865. g. līdz 1868. g.) grupas uzņēmums, kur audzēkņi kopā ar direktoru nofotografējušies pie semināra (?) ēkas. Audzēkņu grupas priekšā uz krēsla sēž J. Cimze. Tas pašreiz ir vienīgais uzņēmums, kur Cimze redzams ar hūti galvā. Fotografijas oriģināls glabājas Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto rokrakstu nodaļā, 9. kursa seminārista, vēlākā skolotāja un rakstnieka Jura Kalniņa (Prātkopja) (1847 – 1919) dokumentu fondā (LNB RX4, 25, 1 lp).

*Jānis Cimze un Vidzemes skolotāju semināra 9. kursa (1865 – 1868) audzēkņi,
Latvijas Nacionālās Bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa.*

Otrs grupas uzņēmums ir no 11. kursa (no 1871. g. līdz 1874. g.) seminārista un semināra skolotāja (no 1874. g. līdz 1880. g.) Jāņa Sērmūkšļa (1855 – 1910) dokumenta fonda Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto rokrakstu nodaļā. (LNB RXA 254, 5) Fotografijā ir gan audzēkņi, gan pedagogi, kuru vidū Jānis Cimze un Jānis Sērmūkšlis. Domājams, ka fotografija ir tapusi

periodā, kad J. Sērmūkslis bija semināra skolotājs. Izcilais ērgelnieks J. Sērmūkslis vēlāk darbojās Liepājā.

Trešais uzņēmums ar Cimzi un viņa audzēkņiem ir no 1879. gada, kad semināru beidza 16. kurss (no 1876. g. līdz 1879. g.), kurā mācījās vēlākais skolotājs un rakstnieks Apsīšu Jēkabs (īstajā vārdā Jānis Jaunzems, 1858 – 1929). Fotogrāfijā ir gan Jānis Cimze, gan Valkas pagastskolu skolotāju semināra abi direktori: Ādams Tērauds un Kārlis Balzons. Fotogrāfija glabājas Rakstniecības un mūzikas muzejā Apsīšu Jēkaba Jēkaba fondā (RMM Nr. 115860)

Domājams, ka ir izgatavoti vēl citi Jāņa Cimzes fotoportreti vai arī viņš satopams citās grupu fotogrāfijās. Iespējams, ka ar laiku izdosies Jāņa Cimzes zināmo portretu galeriju papildināt vēl ar kādu līdz šim nezināmu.

Daļa no raksta bija iekļauta autora referātā J. Cimzem veltītajā konferencē Rīgas Latviešu biedrībā 2014. gada 25. oktobrī.